

Щодо обов'язкової інформації, яку повинні розкривати акціонерні товариства відповідно до вимог П(С)БО 5 «Звіт про власний капітал», то для цієї інформації розроблені табличні форми документів Положенням про розкриття інформації емітентами цінних паперів [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведені дослідження дозволяють виділити у складі власного капіталу окремі структурні складові, які, на нашу думку, необхідно відображати на окремих субрахунках бухгалтерського обліку. Також варто відображати запропоновані складові в окремому XVI розділі «Власний капітал» Приміток до річної фінансової звітності, що дасть детальнішу інформацію для прийняття об'єктивних рішень користувачами. Проте питання відображення призначення та умов використання кожного елемента власного капіталу залишаються відкритими та потребують подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Королюк Т.М. Облік власного капіталу й аналіз його впливу на інвестиційну привабливість акціонерних товариств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Т.М. Королюк; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2005. – 20 с.
2. Мельничук В.В. Облік і аудит власного капіталу аграрних підприємств: теорія і практика: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / В.В. Мельничук; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2003. – 19 с.
3. Наумова Т.А. Наукові основи обліку власного капіталу та аналіз інвестиційної привабливості акціонерних товариств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Т.А. Наумова; Харк. держ. акад. технології та орг. харчування. – Х., 2001. – 18 с.
4. Орищенко М.М. Облік і аудит резервів капіталу: методологія та організація: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09 / М.М. Орищенко; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2009. – 20 с.
5. Поліщук І.Р. Бухгалтерський облік і контроль статутного капіталу в товариствах з обмеженою відповідальністю: теорія і методика: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / І.Р. Поліщук; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2006. – 20 с.
6. Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів: рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19.12.2006 №1591.
7. Про примітки до річної фінансової звітності: наказ Міністерства фінансів України від 29.11.2000 р. №302.
8. Тягнирядно Л.Л. Облік і аналіз власного капіталу акціонерних товариств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.09 / Л.Л. Тягнирядно; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 21 с.

УДК 657

АДАПТАЦІЯ КЛАСИФІКАЦІЙ РАХУНКІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДО ПОТРЕБ БАНКІВ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Павелко О.В.

Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

В статье исследованы подходы ученых к определению признаков классификаций счетов бухгалтерского учета и отмечены наиболее важные классификации. Предложена адаптация классификаций счетов бухгалтерского учета к потребностям банков Украины путем усовершенствования классификации счетов бухгалтерского учета по экономической сущности и по предназначению и структуре.

Ключевые слова: *счета, бухгалтерский учет, банки, классификация, адаптация.*

In the article points of views of scientists concerning the determination of accounts classification are investigated and the major classifications are considered. The adaptation of accounts classification to the banks necessities by means of improving accounts classification concerning economic essence, destination and structure is suggested.

Key words: *accounts, accounting, banks, classification, adaptation.*

Постановка проблеми. Різноманітні завдання керівництва банків та контролюючих органів потребують своєчасної та всеохоплюючої інформації про майно банку та джерела його утворення, господарські процеси та фінансові результати діяльності. Зазначене обумовлює необхідність використання банками значної кількості різних за своїм змістом рахунків у бухгалтерському обліку.

З метою більш глибокого та правильного розуміння й обґрунтованого використання рахунків у бухгалтерському обліку слід знати їх економічний зміст, призначення та структуру, що потребує науково обґрунтованої їх класифікації. Як справедливо стверджував проф. М.В. Кужельний, «...класифікація рахунків допомагає вивченню змісту і будови рахунків. Знаючи найбільш суттєві і відмітні ознаки окремих груп рахунків, легше визначити, для чого призначений та як використовується той або інший рахунок у бухгалтерському обліку» [1, с. 103]. Відтак, проблема правильних класифікацій рахунків набуває важливого значення для належного ведення обліку господарюючими суб'єктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження питань з класифікацій рахунків бухгалтерського обліку здійснили провідні вітчизняні вчені, зокрема: М.В. Кужельний і Н.М. Грабова [1], А.М. Кузьмінський [2], Р. Хом'як [3], Н.М. Ткаченко [4], Л.І. Шевчук [5], Н.В. Чебанова [6] та ін. Проте поза увагою науковців залишаються питання класифікацій рахунків бухгалтерського обліку банків, їх лише частково розглянуто у працях Л.М. Кіндрацької [7; 8], А.М. Герасимовича, Т.В. Кривов'яз, О.В. Боришкевича, О.А. Мазур, П.Є. Житнього, О.А. Кузьмінської [9].

Формулювання цілей статті. Незважаючи на те, що у роботах зазначених вище вчених розкриваються питання щодо класифікацій рахунків бухгалтерського обліку, специфічні операції, які виконуються у банках, спричиняють необхідність адаптації існуючих класифікацій до потреб банків.

Мета даного дослідження полягає в удосконаленні існуючих класифікацій рахунків бухгалтерського обліку з метою їх застосування банками України, для чого поставлено такі завдання: дослідити праці вітчизняних учених щодо класифікації рахунків бухгалтерського обліку та запропонувати класифікації рахунків для бухгалтерського обліку банків України.

Виклад основного матеріалу. Рахунки як елемент методу бухгалтерського обліку у взаємодії з іншими елементами створюють інформаційну базу для прийняття рішень на мікро- та макрорівнях. Підтримуючи позицію М.М. Шигун, зауважимо, що рахунки бухгалтерського обліку виступають одним із основних інструментів реалізації контрольної, пізнавальної, аналітичної та інформаційної функцій обліку [10, с. 148]. Значне місце у теорії бухгалтерського обліку належить найрізноманітнішим варіантам класифікації рахунків. Проте, як зазначає проф. Л.М. Кіндрацька, «...класифікацію не слід обмежувати механічним упорядкуванням фіксованої номенклатури бухгалтерських рахунків. Вона означає певне конструювання системи рахунків, що ґрунтується на дослідженні фінансово-господарських процесів суб'єктів господарської діяльності, зокрема, банків, аналізі потреби в інформації для відображення цих процесів і виявленні напрямів її отримання» [2, с. 129].

Під класифікацією рахунків слід розуміти їх науково-обґрунтоване групування за визначеними однорідними ознаками. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку дає можливість визначити зміст окремих груп рахунків та їх призначення і структуру. Основними класифікаційними ознаками рахунків є їх класифікації за економічним змістом та за призначенням і структурою, про що свідчать дані табл. 1. Деякі вітчизняні науковці виділяють також класифікації рахунків за: призначенням і побудовою [6; 9], рівнем узагальнення і деталізації інформації про конкретні операції [2; 5]; ступенем узагальнення облікових даних [9]; взаємозв'язком з балансом [9].

Таблиця 1

Класифікація рахунків за даними наукових праць

Ознаки класифікації рахунків	Л.М. Кіндрацька [2, с. 130]	М.В. Кужельний [1, с. 1044]	А.М. Кузьмінський [5 с.154]	Р. Хом'як [6, с. 39]	Н.М. Ткаченко [7, с. 54]	Л.І. Шевчук та ін. [8, с. 45]	Н.В. Чебанова та ін. [9, с. 75]	Точка зору автора
1. За економічним змістом	+	+	+	+	+	+	+	+
2. За призначенням і структурою	+	+	+		+	+		+
3. За призначенням і побудовою				+			+	
4. За рівнем узагальнення і деталізації інформації про конкретні операції	+		+					
5. За ступенем узагальнення облікових даних							+	
6. За взаємозв'язком з балансом							+	

Класифікація рахунків за економічним змістом встановлює, що саме обліковується на даному рахунку, які конкретно об'єкти відображаються на ньому залежно від їх економічного змісту у процесі господарської діяльності. Як справедливо вважає проф. Л.М. Кіндрацька, загальна структура плану рахунків бухгалтерського обліку банків України свідчить про те, що класифікацію за економічним змістом визначають класи [2, с. 130]. Проте, на думку інших науковців України [4, с. 67–68], бухгалтерські рахунки, що використовуються для обліку в банках, за своїм економічним змістом поділяються на балансові та позабалансові (рис. 1).

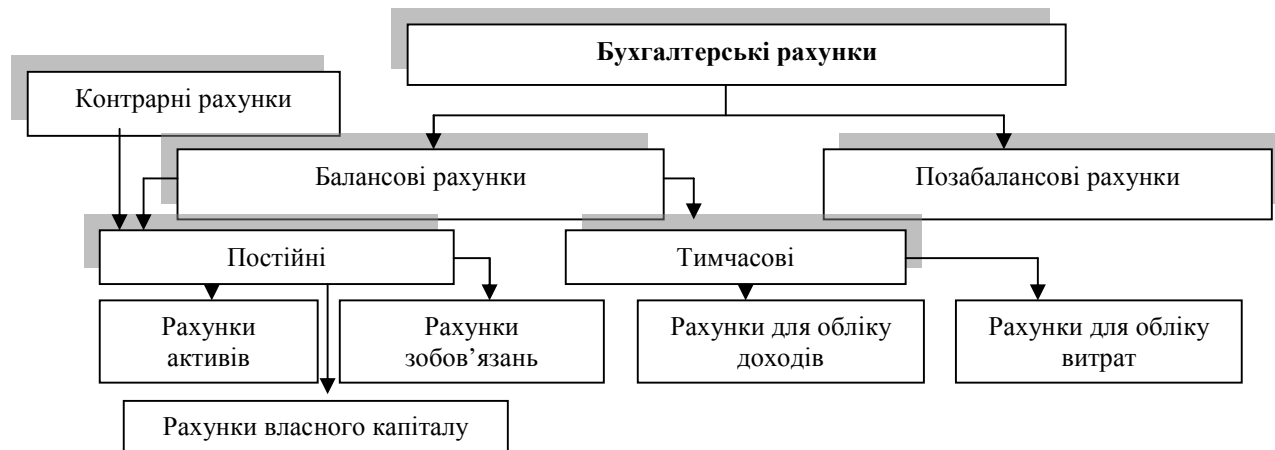

Рис. 1. Класифікація рахунків бухгалтерського обліку банків за економічним змістом [4, с. 67-68]

З нашої точки зору, рахунки плану рахунків бухгалтерського обліку банків України за економічним змістом слід класифікувати на рахунки, які призначені для обліку операцій кожного класу плану рахунків (від першого до сьомого) (рис. 2).

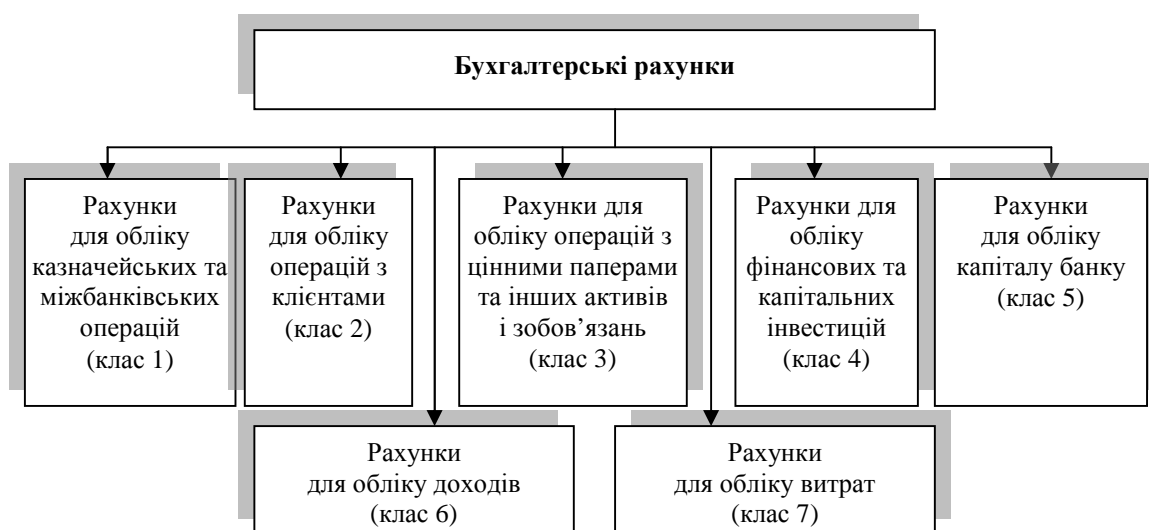

Рис. 2. Рекомендована класифікація рахунків бухгалтерського обліку банків за економічним змістом

Обґрунтованість запропонованої класифікації пояснюється тим, що саме класифікація рахунків за економічним змістом, показуючи, на яких рахунках має вестися облік тих чи інших операцій банку, розкриває економічний зміст окремих рахунків. Таке групування дає змогу визначити, на яких рахунках має вестися облік касначейських та міжбанківських операцій, операцій з клієнтами, операцій з цінними паперами та інших активів і зобов'язань тощо.

За призначенням і структурою рахунки бухгалтерського обліку групуються залежно від їх обліково-технічних якостей, що дозволяє визначити порядок обліку господарських операцій на рахунках, забезпечує чітку уяву про показники діяльності банку. За цією класифікаційною ознакою нами запропоновано класифікувати рахунки бухгалтерського обліку банків на рахунки для ведення фінансового обліку та рахунки для ведення управлінського обліку (рис. 3).

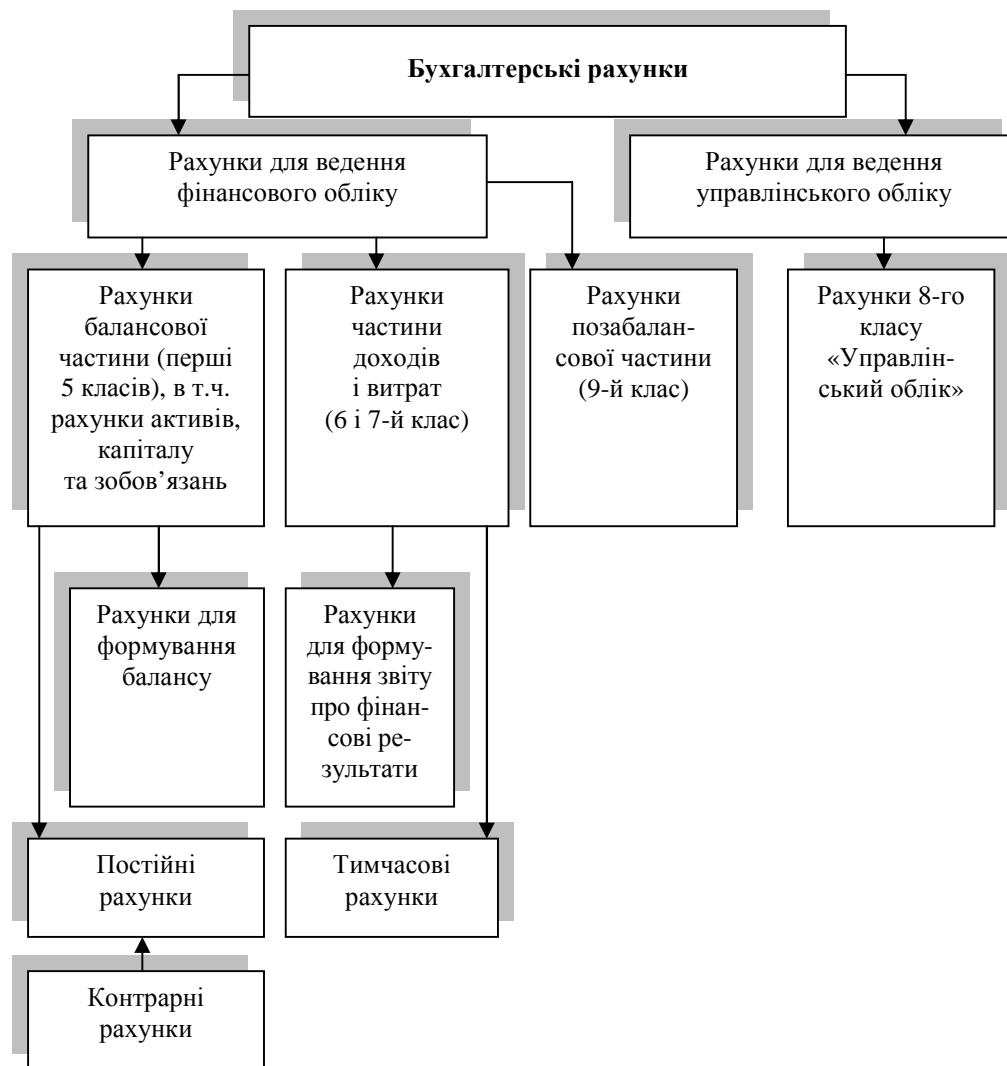

Рис. 3. Рекомендована класифікація рахунків бухгалтерського обліку банків за призначенням і структурою

Рахунки для ведення фінансового обліку складаються з рахунків балансової частини та рахунків доходів і витрат. Цілком очевидно, що рахунки балансової частини використовуються для складання балансу, рахунки доходів і витрат – для складання звіту про фінансові результати. Саме рахунки балансової частини слід вважати постійними, оскільки залишки за ними відображаються в балансі. Залишки за рахунками доходів і витрат не відображаються в балансі, а використовуються для заповнення звіту про фінансові результати банку, у зв'язку з чим, підтримуючи думку проф. А.М. Герасимовича [4, с. 69], пропонуємо їх виокремлювати як тимчасові. До постійних рахунків можуть відкриватися контрарні регулюючі рахунки. Слід охарактеризувати перелічені вище види рахунків.

Рахунки балансової частини (постійні балансові рахунки) включають рахунки для обліку активів (ресурсів), зобов'язань (зовнішніх джерел утворення ресурсів), власного капіталу (власних джерел утворення).

Рахунки активів – це активні рахунки, які відображають наявність та зміни різних активів банку. За характером рахунки для обліку активів є активними і завжди мають дебетове сальдо. Збільшення активів відображається за дебетом, зменшення – за кредитом. До складу рахунків, на яких обліковуються активи банку, належать, наприклад, рахунки групи 100 «Банкноти та монети», групи 11 «Банківські метали», групи 12 «Кошти в Національному банку України», групи 15 «Кошти в інших банках», групи 20 «Кредити, що надані суб'єктам господарювання» та ін. Рахунки зобов'язань – це пасивні рахунки, які відображають наявність та зміни заборгованості банку, які можуть мати тільки кредитове сальдо. Збільшення зобов'язань відображається за кредитом, погашення – за дебетом. Рахунки для обліку зобов'язань включають рахунки групи 16 «Кошти інших банків», групи 26 «Кошти

клієнтів банку», групи 27 «Кредити, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій» тощо. Рахунки власного капіталу – пасивні рахунки, які відображають зміну власного капіталу. Мають кредитове сальдо. Прикладом рахунків власного капіталу можна назвати рахунки групи 50 «Статутний капітал та інші фонди банку».

З метою уточнення оцінки окремих видів активів, зобов'язань та джерел власного капіталу до постійних балансових рахунків відкриваються контрарні рахунки, що за своїм призначенням є регулюючими. Контрарні регулюючі рахунки уточнюють оцінку постійного балансового рахунку в бік зменшення і в балансі відображаються зі знаком мінус. Контрактивні рахунки відображаються на стороні активів, контрпасивні – на стороні капіталу чи зобов'язань. Тому, якщо постійний балансовий рахунок, до якого відкритий регулюючий рахунок, є активним, контрарний до нього буде пасивним і матиме назву контрактивний, тобто він «протистоїть» активному рахунку. Якщо ж постійний балансовий рахунок – пасивний, то регулюючий рахунок, що «протистоїть» йому, буде активним і матиме назву контрпасивний.

Для прикладу можна відстежити таку операцію. Якщо в банку на 1 грудня заборгованість за кредитами позичальників становить 360 тис. грн., а сума резерву на покриття втрат за кредитами, що відображена на контрактивному рахунку, – 60 тис. грн., то для розрахунку чистої вартості кредитних активів потрібно знайти різницю між залишками цих рахунків: чиста вартість наданих кредитів = $360 - 60 = 300$ тис. грн.

Рахунки частини доходів і витрат є тимчасовими рахунками. Облік витрат банку ведеться за елементами, а доходів – за видами. Рахунки витрат – це активні рахунки, які використовуються для обліку накопичення витрат за їх елементами впродовж повного звітнього періоду. Рахунки доходів – пасивні рахунки, які призначені для обліку накопичення доходів за їх видами впродовж повного звітнього періоду.

Їх називають тимчасовими тому, що із закінченням повного облікового періоду вони підлягають закриттю. Механізм закриття цих рахунків підпорядкований визначенню фінансового результату за календарний рік, що минув [4, с. 69]. Залишки за цими рахунками не включаються до балансу банку, а записи за цими рахунками здійснюються наростаючим підсумком з початку року за принципом нарахування. Залишок за кожним рахунком доходів і витрат станом на 31 грудня поточного року свідчить про обсяги доходів (витрат), отриманих, нарахованих та сплачених у розрізі їх видів, для врахування яких призначено конкретний рахунок. За підсумками року рахунки доходів і витрат згортаються, внаслідок чого визначається фінансовий результат діяльності банку. Якщо загальна сума всіх доходів за рік перевищує суму витрат, то банк звітує про позитивний економічний результат діяльності, тобто про прибуток, що відповідає бухгалтерському проведенню: дебет кредитового сальдо рахунків доходів (усіх за класом 6) за вирахуванням дебетового сальдо за рахунками витрат (усіх за класом 7) кредит рахунка 5040 «Прибуток звітнього року, що очікує затвердження». За протилежної ситуації в обліку фіксується збиток, що відповідає бухгалтерському проведенню: дебет рахунка 5041 «Збиток звітнього року, що очікує затвердження» кредит дебетового сальдо рахунків витрат за вирахуванням кредитового сальдо рахунків доходів.

Варто зауважити, що деякі вітчизняні науковці класифікують рахунки доходів і витрат як технічні рахунки [3, с. 70].

Рахунки позабалансової частини поділяють на дві категорії залежно від об'єктів обліку. Рахунки першої категорії призначені для економічних за змістом об'єктів обліку: тверді потенційні зобов'язання та потенційні вимоги банку. Твердими їх називають тому, що банк не може відмовитися від виконання угод, де такі зобов'язання та вимоги передбачені в односторонньому порядку, та уникнути штрафних санкцій у разі їх невиконання [4, с. 70].

У зв'язку з тим, що облік операцій на позабалансових рахунках ведеться із застосуванням методу подвійного запису, виникає необхідність визначення критерію, за яким можна з'ясувати характер рахунка. Характер рахунка визначається залежно від того, як такий рахунок переходить на баланс у разі виконання банком його зобов'язання або вимоги.

Характеристика рахунків – актив або пасив – визначається так: позабалансовий рахунок – активний, якщо при переведенні його на баланс дебетується балансовий рахунок; позабалансовий рахунок – пасивний, якщо при переведенні його на баланс кредитується балансовий рахунок.

Друга категорія позабалансових рахунків використовується з метою забезпечення контролю за правильністю і своєчасністю здійснення операцій за балансовими рахунками. Такі рахунки вважаються активними [4, с. 70].

Для реалізації методу подвійного запису на позабалансових рахунках застосовується технічний позабалансовий рахунок, що називається контррахунком. Він є контррахунком до будь-якого позабалансового рахунка і має характер активно-пасивний. Наприклад, у разі відкриття покритого акредитива перший примірник заяви клієнта банк-емітент обліковує за відповідним позабалансовим рахунком, що призначений для обліку акредитивів: дебет 9802 «Акредитиви до виконання» кредит 991 «Контррахунки для рахунків розділів 96-98». Позабалансові рахунки кореспондують тільки між собою і не можуть кореспондувати з балансними рахунками.

Отже, підтримуючи позицію проф. Л.М. Кіндрацької, слід зазначити, що класифікація рахунків за призначенням і структурою прослідковується шляхом виокремлення всередині класів розділів і груп. Синтетичні рахунки четвертого порядку, інформація яких деталізується підсистемою аналітичного обліку, забезпечують класифікацію рахунків за рівнем узагальнення і деталізації інформації [2, с. 130].

Слід зазначити, що усі рахунки, подані у плані рахунків бухгалтерського обліку банків, є синтетичними, а їх ознаки: активний (А), пасивний (П), активно-пасивний (АП), контрактивний (КА), контрпасивний (КП) вказані за всіма рахунками плану рахунків. Це значно спрощує сприйняття механізму облікової процедури за господарськими операціями, які здійснюються банками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження існуючих класифікацій рахунків бухгалтерського обліку дозволило визначити, що найважливішими з них є такі: класифікація рахунків за економічним змістом та класифікація рахунків за призначенням і структурою. Обидві класифікації рахунків науково обґрунтовані, тісно взаємопов'язані і доповнюють одна одну.

З метою адаптації класифікацій до потреб банків України у статті запропоновано за економічним змістом класифікувати рахунки бухгалтерського обліку банків України на рахунки залежно від операцій, здійснення яких передбачено окремо кожним класом плану рахунків бухгалтерського обліку банків України (від першого до сьомого), що дає змогу чітко визначити, на яких рахунках має вестися облік казначейських та міжбанківських операцій, операцій з клієнтами, операцій з цінними паперами, інших активів і зобов'язань тощо.

За призначенням і структурою, з нашої точки зору, слід класифікувати рахунки бухгалтерського обліку банків на рахунки для ведення фінансового обліку (рахунки балансової частини – постійні рахунки та рахунки доходів і витрат – тимчасові рахунки) та рахунки для ведення управлінського обліку. До постійних рахунків можуть відкриватися контрарні регулюючі рахунки, які охарактеризовано у даній статті.

Подальші розробки будуть спрямовані на вивчення методики відображення на рахунках обліку найбільш характерних для банків операцій, для чого важливим є дослідження класифікацій рахунків бухгалтерського обліку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабова Н.М. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / Н.М. Грабова; [за заг. ред. проф. М.В. Кужельного]. – 6-е вид. – К: А.С.К., 2005. – 266 с.
2. Кузьминский А.Н. Теория бухгалтерського учета: учебник. – К.: Вища школа, 1990. – 311 с.
3. Бухгалтерський облік в Україні: навч. посіб. / [за ред. Р. Хом'яка]. – 2-е вид. доп. і перероб. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2003. – 820 с.
4. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: підручник для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. – [6-е вид.]. – К: А.С.К., 2004. – 784 с.
5. Шевчук Л.І. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посіб. / Л.І. Шевчук, Н.Д. Погребняк, О.В. Зінкевич. – Рівне: РДТУ, 2001. – 314 с.
6. Чебанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік: посібник / Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 672 с.
7. Кіндрацька Л.М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: монографія / Л.М. Кіндрацька. – К.: КНЕУ, 2002. – 286 с.
8. Кіндрацька Л.М. Фінансовий та управлінський облік в банках: підручник / Л.М. Кіндрацька. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.
9. Облік і аудит у банках: [підручник] / [А.М. Герасимович, Л.М. Кіндрацька, Т.В. Кривов'яз та ін.]; за заг. ред. проф. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2006. – 536 с.
10. Шигун М.М. Місце рахунків бухгалтерського обліку в пізнанні функцій облікової системи / М.М. Шигун, К.П. Боримська // Вісник Житомирського державного технологічного університету: наук. журнал. Економічні науки. – 2009. – Вип. 1 (47). – С. 148–153.